

DAVLAT QARZINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Bayramov Mansurbek Furqat o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat qarzini boshqarishning asosiy maqsadi nimada ekanligi, qarzni samarali boshqarish uchun nimalarni amalga oshirish kerakligi, davlat qarzi bo'yicha aniq strategiyalar ishlab chiqish, qarzni boshqarishda risklarni aniqlash va ularni boshqarish, shaffof va mas'uliyatli boshqaruvni ta'minlash, qarz portfeli monitoringi va tahlili, iqtisodiy o'sish va fiskal siyosat o'rtasida muvofiqlikni saqlash to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: davlat qarzi, strategiya, risk, fiskal siyosat, qarz portfeli, XVJ, XMI, xedjirovka, moliyaviy shaffoflik.

KIRISH

Davlat qarzi — bu davlatning iqtisodiy faoliyatini moliyalashtirish uchun ichki va tashqi bozorlar orqali qarz olish jarayonida yuzaga keladigan majburiyatlardir. Davlat o'z daromadlari bilan harajatlarini qoplay olmay qolganda byudjet taqchilligi paydo bo'ladi va u qarz ko'tarish yo'li bilan qoplanadi. Davlat qarzni turli qimmatli qog'ozlar, obligatsiyalar, zayomlar chiqarib sotish, moliya muassasasi (bank)dan ssuda olish va boshqa usullar bilan oladi. Zamonaviy iqtisodiyotda davlat qarzi ko'plab mamlakatlar uchun iqtisodiy barqarorlik va o'sish uchun zarur vosita bo'lib xizmat qiladi. Biroq, qarzni boshqarishning noto'g'ri yondashuvlari, qarz yukining oshishi va davlat moliyaviy barqarorligiga tahdid solishi mumkin. Shuning uchun davlat qarzini samarali boshqarish va uning doimiy ravishda barqarorligini ta'minlash juda muhimdir. Davlat qarzining to'lov davriga ko'ra qisqa muddatli va uzoq muddatli, tarkibiga ko'ra ichki qarz (davlat mamlakatning o'zidagi iqtisodiy sub'yektlardan qarzdor bo'ladi) va tashqi qarz (xorijiy davlatlar, xalqaro tashkilotlar va boshqalardan qarzdorlik) kabi turlari bor. Ichki qarz va uning foizlari milliy pulda, tashqi qarz va uning foizlari esa erkin almashtiriladigan valyutada to'lanadi. Davlat qarzining darajasi, ya'ni qarz yuki qarz va uning foiz summasi yig'indisini davlat byudjeti summasiga nisbati bilan o'lchanadi, ya'ni to'lov majburiyati byudjetning qancha qismiga teng ekanligi bilan belgilanadi. Davlat qarzining haddan tashqari ortib ketishi iqtisodiyotni izdan chiqaradi, xalq turmush darajasini pasaytiradi (chunki qarzni to'lash uchun zarur pul byudjetda soliklarni oshirish orqali to'planadi), mamlakatdagi iqtisodiy faollikni susaytiradi. Tashqi qarzning ko'payib ketishi milliy mustaqillikka tahdid soladi, undan qutulishi uchun milliy iqtisodiyotni yuksaltirishga ketadigan investitsiyalarni qisqartirish va hatto milliy boylikning bir qismini xorijga sotishga ham

to'g'ri keladi. Vaqtida to'lanmagan tashqi qarzga qo'shimcha foiz to'lanadi, undiriladigan foiz qarzga qo'shib, uning miqdori yanada oshadi.

Mazkur ilmiy insho davlat qarzini boshqarishni takomillashtirish masalalarini chuqur tahlil qiladi. Davlat qarzi boshqarishning asosiy maqsadlari, strategiyalari, tavsiya etiladigan usullari va muammolarni yengish yo'llari haqida so'z boradi. Shuningdek, xalqaro moliya institutlari, davlat qarzini boshqarishdagi roli va samarali tizimlarning shakllanishi masalalari ham ko'rib chiqiladi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Davlat qarzini boshqarishning asosiy maqsadi – iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, qarz yukini boshqarish, qarzlarni minimal xavf bilan eng yaxshi narxda jalb qilish va davlatning moliyaviy mustahkamligini saqlashdir. Bu jarayonda bir nechta asosiy tamoyillarni hisobga olish zarur: minimal xarajatlar va xavflarni boshqarish, qarzning barqarorligini ta'minlash, bozorning rivojlanishi va qarz bozorining chuqurlashuvi.

Minimal xarajatlar va xavflarni boshqarish - davlat qarzini jalb qilishda xarajatlar va risklar minimal darajada bo'lishi kerak. Buning uchun qarzning tarkibini diversifikatsiya qilish, qaysi instrumentlar orqali qarz olishning optimalligini aniqlash muhimdir.

Qarzning barqarorligini ta'minlash - davlat qarzi, o'z vaqtida va to'liq qaytarilishiga imkon beradigan darajada bo'lishi kerak. Bu barqarorlik davlatning iqtisodiy va moliyaviy holatiga ta'sir qiladi.

Bozorning rivojlanishi va qarz bozorining chuqurlashuvi - davlat qarzi bozorining rivojlanishi, ichki va tashqi qarz olish imkoniyatlarining kengayishi davlatning qarz olishini osonlashtiradi va xarajatlarni kamaytiradi.

Davlat qarzini boshqarishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Narx va risklarni minimizatsiya qilish: Davlatning qarz olish jarayonidagi asosiy maqsadi arzon narxda qarz olishdir. Biroq, faqat arzon qarz olish yetarli emas. Qarzni olishda xavflarni boshqarish, foiz stavkalaridagi o'zgarishlardan kelib chiqadigan risklarni kamaytirish muhimdir.
2. Qarzning barqarorligini ta'minlash: Qarzni boshqarishda, davlat qarzining to'lovga qobiliyatli bo'lishi, kelajakda ortiqcha qarzga botmasligi, iqtisodiy o'sish bilan uyg'un bo'lishi zarur. Bu davlatning fiskal siyosati bilan chambarchas bog'liqdir.
3. Bozorni rivojlantirish: Davlat qarzini boshqarish strategiyasini rivojlantirish bozorni chuqurlashtirish, investorlarni jalb etish va davlat uchun qarz olishning xarajatlarini kamaytirishni ko'zda tutadi.

Davlat qarzini boshqarishda asosiy tamoyil qarzning barqarorligini ta'minlashdir. Bu, o'z navbatida, davlatning qarz to'lash qobiliyatini saqlash, qarzning o'sishini nazorat qilish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni saqlashga imkon beradi.

Samarali qarz boshqarish uchun davlat qarzi bo'yicha aniq strategiyalar ishlab chiqish, qarzning tarkibini diversifikatsiya qilish zarur. Bu jarayonda qarzning ichki va tashqi manbalarini, qisqa va uzoq muddatli qarzlarni, o'zgaruvchan va barqaror foiz stavkalarini to'g'ri tanlash muhim rol o'ynaydi.

Bundan tashqari, davlat qarzini boshqarishning muvaffaqiyatli strategiyasi bozorni rivojlantirish va qarz olishning xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi. Xalqaro moliyaviy institutlar, masalan, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) va Jahon Banki davlat qarzini boshqarishda yordam beradi, ular qarz portfelini diversifikatsiyasini ta'minlash, xavflarni boshqarish, qarzni qayta tuzishda va moliyaviy shaffoflikni oshirishda texnik yordam ko'rsatadi. Xalqaro yordam, qarzlarni qayta tuzish bo'yicha maslahatlar va investitsiya uchun qulay muhit yaratish davlat qarzini boshqarish jarayonida katta ahamiyatga ega.

Davlat qarzi boshqarilishining asosiy muammolaridan biri qarzning ortib borishi va davlatning to'lov qobiliyatining pasayishidir. Bu vaziyatda iqtisodiy inqiroz, yuqori inflyatsiya va valyuta kurslarining o'zgarishi davlatning qarzni o'z vaqtida va to'liq qaytarish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu muammoni hal qilish uchun samarali fiskal siyosat, qarz bozorlarini chuqurlashtirish, yangi qarz instrumentlarini ishlab chiqish va milliy iqtisodiyotni mustahkamlash zarurdir. Shu bilan birga, davlat qarzining ortishi va iqtisodiy barqarorlikning pasayishi davlatning uzoq muddatli iqtisodiy rejalari va ijtimoiy rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun, davlat qarzini boshqarishning samarali strategiyasi qarz yukini boshqarish va rivojlanishni ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi.

Qarzni boshqarishda risklarni aniqlash va ularni boshqarish muhim ahamiyatga ega. Asosiy risklar foiz stavkalarining o'zgarishi, valyuta kursining tebranishi, refinansirovka risklari va qarzning qaytarilishi bilan bog'liq xavflarni o'z ichiga oladi. Bu risklarni boshqarish uchun davlatlar xedjirovka vositalarini qo'llash, qarzning uzun muddatini tarqatish va strategik qarz portfelini shakllantirish orqali xavf-xatarlarni kamaytirishlari mumkin. Risklarni boshqarishning yana bir muhim jihati qarzning qayta tuzilishini amalga oshirishdir, bu esa davlatning to'lov qobiliyatini oshiradi va iqtisodiy muammolarni kamaytiradi.

Samarali davlat qarzini boshqarishning boshqa bir asosiy jihati bu shaffoflikni ta'minlashdir. Davlat qarzini boshqarishning samarali tizimi, shaffof va mas'uliyatli boshqaruvni ta'minlashi kerak. Bunda, qarz olishning maqsadlari, shartlari va qarz qaytarish rejalari haqida jamoatchilikni muntazam ravishda xabardor qilish zarur. Shuningdek, davlat qarzini boshqarish jarayonida ma'lumotlarning ochiqligi va korrupsiyaning oldini olish muhim hisoblanadi. Bu orqali investorlarga ishonchli muhit yaratish, tashqi qarz olish imkoniyatlarini kengaytirish va davlat qarzi bozorini rivojlantirish mumkin.

Shu bilan birga, davlat qarzini boshqarishning muhim komponentlaridan biri qarz portfeli monitoringi va tahlilidir. Qarzni doimiy ravishda nazorat qilish, uning o'zgarishini tahlil qilish va kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni aniqlash davlatning qarz boshqaruvining samarali bo'lishini ta'minlaydi. Buning uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, qarz bozorini tahlil qilish va optimallashtirish usullarini ishlab chiqish zarur. Shuningdek, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy bozorlarni yanada rivojlantirish davlat qarzini boshqarishni takomillashtirishda katta ahamiyatga ega.

Qarzni boshqarishda qarzning to'lanish muddati va foiz stavkalarini optimallashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Uzoq muddatli qarzlar, odatda, past foiz stavkalari bilan taqdim etiladi va davlatlarga qarzni uzoq muddat davomida to'lash imkoniyatini beradi. Biroq, qisqa muddatli qarzlar yuqori foiz stavkalariga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun davlatlar qarzlarning turli xil shakllarini muvofiqlashtirish, foiz stavkalarini boshqarish va qarzni qaytarish muddati bo'yicha optimal tanlovlarni amalga oshirishlari zarur. Bu qarorlar davlatning moliyaviy holatini barqarorlashtirish va qarz to'lovlarini o'z vaqtida amalga oshirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, davlat qarzini boshqarishda iqtisodiy o'sish va fiskal siyosat o'rtasida muvofiqlikni saqlash zarur. Qarzni boshqarish jarayonida fiskal muvozanatni saqlash va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashning ahamiyati katta. Davlat qarzining o'sishini ushbu ikkita faktorni hisobga olgan holda boshqarish, davlatning iqtisodiy mustahkamligini ta'minlashga xizmat qiladi. Aks holda, qarzning ortishi va iqtisodiy pasayish bir-birini to'ldirib, davlatning to'lov qobiliyatiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

XULOSA

Davlat qarzini boshqarishni takomillashtirish hukumatlarning moliyaviy ehtiyojlarini barqaror tarzda moliyalashini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Xarajatlarni minimallashtirish, xatarlarni boshqarish va shaffoflikka qaratilgan strategiyalarni qabul qilish orqali hukumatlar zaifliklarni kamaytirishi va o'z iqtisodiyotlarining barqarorligini yaxshilashi mumkin. Qarzni boshqarish bo'yicha o'rta muddatli strategiyani ishlab chiqish institutsional salohiyat va boshqaruvni kuchaytirish bilan birga qarzni boshqarish siyosati samaradorligini yanada kuchaytiradi. Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik bu sa'y-harakatlarda qimmatli yordam berishi mumkin. Davlat qarzini boshqarishni takomillashtirishdan maqsad uzoq muddatli iqtisodiy o'sish va rivojlanishni ta'minlay oladigan barqaror fiskal muhitni shakllantirishdan iborat. Samarali qarz boshqaruvi, davlatlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun muhim vosita hisoblanadi.

Rivojlanayotgan davlatlar, jumladan, O'zbekistonning iqtisodiy farovonlikka erishishida hozirgi sharoitda moliyaviy resurslar, investitsiyalarning o'rni va ahamiyati

beqiyos hisoblanadi. Qarz olish yomon emas, lekin undan foydalanish ustidan samarali nazorat olib bormaslik juda yomon ekanligini to‘g‘ri tushungan holda zamonaviy texnologiyalarni joriy qilgan holda qarz va u bilan bog‘liq barcha jarayonlarning ochiqqligi hamda shaffofligini ta‘minlashimiz, hukumatning qarzigga bo‘lgan haqiqiy ehtiyojini to‘g‘ri aniqlashimiz va qarzlarga yuqori chegara belgilash bo‘yicha ishlarni jadal davom ettirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet ma‘lumotlari

1. Pienkowski A. Debt Limits and the Structure of Public Debt // Journal of Globalization and Development, vol. 8, no. 2, 2018, pp. 20170018. <http://doi.org/10.1515/jdg-2017-0018>.
2. Pedro L. Is a very high public debt a problem? // Levy Economics Institute of Bard College, Annandale-on-Hudson, NY. No. 843, 2015. [1]
3. Elton B., Silva F. Public debt sustainability: An empirical study on OECD countries // Journal of Macroeconomics, vol. 58 (2018) 238-248.
4. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Davlat qarzi holati va dinamikasi sharhi ma‘lumotlari.
5. Sotvoldiyev A.I., Xidirov N.G. (2022) Dinamik modellarni iqtisodiyotda qo‘llanilishi. Science and Education, 3(3), 1128-1137.
6. Fozilchayev Sh.Q., Xidirov N.G. (2017) Investitsiya va lizing asoslari. O‘quv qo‘llanma. T.:Moliya.
7. Mehmonaliyev A.G., Khidirov N.G. Public finance management its modern problems. Science and Education 3(11), 1075-1080.
8. Shukurov A.O., Umarov M. (2022) Davlat krediti va davlat qarzini samarali boshqarish. Science and Education, 3(11), 1107-1120.
9. Gafurova S.M., G‘ulomova M.S., Isakova M.R., Ishmatov N.A., KEnjayeva S.A. (2022) O‘zbekiston Respublikasi davlat qarzini boshqarishni takomillashtirish yo‘llari. Science and Education.
10. International Monetary Fund. (2003). Guidelines for Public Debt Management. IMF.
11. World Bank. (2014). Managing Public Debt: An Introduction. World Bank.
12. Pritchett, L., & Sethi, G. (2004). Public Debt and Economic Growth: An Empirical Investigation. Journal of Economic Policy, 19(3), 212-245.
13. Patillo, C., Poirson, H., & Ricci, L. (2004). External Debt and Growth. IMF Working Paper 04/15.
14. Kun.uz. [2]
15. www.ft.com ma‘lumotlari